VERSURI NECUNOSCUTE DESPRE UN EPISOD DIN RĂZBOIUL RUSO-AUSTRO-TURC DE LA 1787—1792

DE

AURORA ILIEȘ

Prin încheierea tratatului de la Kuciuk-Kainargi (1774), pacea era departe de a fi temeinică. Împărăția padișahului n-a înțeles să accepte decît constrînsă, și doar pe hîrtie, clauzele acestui tratat, sperînd cu dîrzenie să le modifice și reușind în bună parte să le nesocotească. În conflictul ce pregătea — și care avea drept scop creșterea dominației rusești în Orient — împărăteasa Ecaterina a II-a va invoca mai cu seamă nerespectarea acestor clauze și-și va căuta un aliat pentru a nu mai rămîne singură în fața forțelor inamicului. Negocierile purtate între curtea din Petersburg și cea din Viena se vor concretiza printr-o înțelegere încheiată în 1782. Războiul nu întîrzie să izbucnească puțin timp după aceea, în 1787.

Cele șase armate de care dispuneau imperialii aveau de susținut un front extrem de întins: de la granița Bosniei pînă în Bucovina. Comanda în Moldova o primise prințul de Saxa-Coburg, care începu ofensiva în februarie 1788. Lipsa de talent militar a lui Coburg se va răsfrînge și asupra bunului mers al operațiunilor pe această secțiune a frontului. Joncțiunea trupelor austriece cu cele rusești se va produce mai tîrziu.

Un episod al războiului, petrecut în vara anului 1788 (mai-iunie), ne este povestit cu lux de amănunte de o cronică *inedită* în versuri, păstrată într-un miscelaneu românesc din colecția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, sub nr. 2189 [1].

Versurile, purtînd titlul *Stih ghinăr*ariului *nemțăsc anumi Arvat*, reflectă aceste deficiențe ale imperialilor pe frontul din sudul Moldovei. Trupele chesaro-crăiești de pe Valea Trotușului, conduse de colonelul Horváth (în stihuri numit generalul Arvat), sînt învinse de voievodul Țării Românești, Nicolae Mavrogheni, și de turci, nu numai la Odobești sau Focșani, ci și la satul Bîlca. În această ultimă luptă „volintirii" moldoveni, alăturați imperialilor, dovedesc inițiativă și curaj, căci salvează situația, reușind să ia înapoi de la turci carele cu provizii (=zahereaoa).

---

[1] Manuscrisul nr. 2189 e un codice cu 91 f. de 22 × 16,50 cm, prescris de cărminarul N. Costandin din Tecuci, la 1813 și mai tîrziu, și cuprinde, pe lîngă povestirea de mai sus, cîteva piese de teatru și versuri de ale lui Conachi, Dimachi și ale altora. Stihurile sînt scrise pe două coloane și au titlurile cu cerneală roșie.

Ni se relatează fapte şi nume ce — coroborate cu rapoarte oficiale şi cu alte izvoare ale epocii — se dovedesc exacte [2].

Repetatele conflicte armate dintre Rusia şi Turcia sau Austria, Rusia şi Turcia creau condiţii prielnice luptei de eliberare naţională tuturor popoarelor subjugate de Poartă, dar mai ales românilor, pe al căror pămînt se desfăşura — în cea mai mare parte — teatrul de război.

Pe lîngă înclinările evidente ale voievozilor şi ale boierimii din cele două Ţări Româneşti pentru una sau alta din puterile beligerante, se adăuga acţiunea directă şi independentă a maselor populare, care înţelegeau să sprijine pe creştini, indiferent de hotărîrile luate de oblăduirea principatelor. Ura şi rezistenţa împotriva „păgînului" şi a modului său crunt de exploatare îmbrăca forme diferite de a se manifesta, dar principala şi cea mai sigură o constituia ridicarea la arme, prilejuită tocmai de aceste „răzmeriţe", cînd participarea în număr mare a populaţiei nu mai putea fi stăvilită. Se formau astfel cete de „volintiri" din elemente orăşeneşti sau rurale, care luptau fie alături de ruşi, fie alături de austrieci [3]. Caracterul de masă al mişcării „volintirilor" nu se poate contesta. Înseşi forţele aliate se bizuiau mult pe ajutorul nepreţuit ce li se oferea de către „volintirii" localnici, ei constituind cele mai bune călăuze, mult apreciaţi şi pentru actele lor de bravură şi eroism.

În ultima vreme au apărut unele studii închinate „volintirilor" pe baza documentelor şi a izvoarelor narative de tot felul [4].

Tocmai în această privinţă rezidă şi importanţa stihurilor ce publicăm. Ele se datoresc unui martor ocular, poate unuia din acei „volintiri" care a luat parte în mod efectiv la bătăliile imperialilor cu turcii de pe Valea Trotuşului şi a Siretului. Autorul — moldovean — rămîne deocamdată anonim. O serie de amănunte fac indiscutabilă prezenţa lui în mijlocul volintirilor aflaţi în rîndurile austriecilor [5]. În cursul povestirii apar numele unor tovarăşi de ai săi — necunoscute din alte izvoare. Pe lîngă Delibaşa, căpitanul [6], sînt menţionaţi alţi cîţiva ca: Toma, Şălboc,

---

[2] Fr. Sulzer, în partea inedită a operei sale *Geschichte des transalpinischen Dacjens*, arată înfrîngerea suferită de austrieci la satul Bîlca, pe Valea Trotuşului: „o luptă dintre cele cu care nu ne putem, nici nu voim să ne mîndrim, ci putem doar pretinde — ca peste tot unde lucrurile nu reuşesc foarte bine — că nu s-au tras toate avantajele de la poziţii; mă refer la lupta de la satul Bîlca, nu departe de Adjud... Colonelul Horvat, în loc să înainteze... fiind atăcat de 3000 de turci... a fost silit să se retragă spre Grozeşti, Ocna şi Comăneşti". *Acad. Republicii Socialiste România*, ms. german nr. 35, p. 477. Rapoartele trimise de colonelul Horváth lui Metzburg acopăr cu grijă înfrîngerile — care însă sînt confirmate şi de alte ştiri. *Hurmuzachi*, XIX, p. 461 şi urm. Pentru confirmarea înfrîngerilor, v. şi N. Iorga, *Acte şi fragmente*, II, p. 240 şi urm. şi *Hurmuzachi*, supl. I, 2, p. 56 şi 61.

[3] Mitropolitul Dositei Herescul a blagoslovit în aprilie 1788 un corp de voluntari români, înfiinţat de Coburg imediat după intrarea lui în Moldova. N. Docan, *O povestire în versuri încă necunoscută despre domnia lui Mavrogheni*, Bucureşti, 1911, p. 40. Volintirii n-aveau uniforme şi umblau mai ales în port oriental; fiecare primea o carabină, două pistoale, o sabie turcească şi o ghioagă ferecată, primeau soldă, dar nu li se dădea hrană. *Ibidem*.

[4] Mircea D. Matei, *Despre poziţia claselor sociale din Moldova şi Ţara Românească faţă de războiul ruso-turc din 1768—74*, în „Studii", 1953, 3 (iul.—sept.), p. 53—77, şi Al. Vianu, *Mişcarea naţional-eliberatoare şi Nicolae Mavrogheni* (1787—1790), în „Studii", 1956, IX, 5, p. 45—62.

[5] Versurile 68—72 sînt edificatoare: „Toate aceste le zicè/ Stamati de hotărè,/ Gramatic mi-ti tăcè/ Cu ochii Tomii făcè/ Ca cînd „te văd stărostind"... (v. Anexa).

[6] „Mavrogheni poruncise la începutul anului (1788) comandanţilor arnăuţilor săi să-şi dezarmeze oamenii. Aceştia arată că lucrul ar fi cu neputinţă, căci „die Arnauten lassen sie liber alle todtschlagen, als dass sie ihr Gewehr hergeben sollten". Vodă mazili şi pe Tufecci şi pe Delibaşa, dar îi trimise pe unul la Craiova şi pe celălalt la Piteşti, pentru apărarea hotarului. În aprilie, noul Delibaşă puse pe arnăuţi să jure credinţă. *Delibaşa de arnăuţi „Sisse" cu fratele său, căpitan, trecură în 1788*

Gramatic, Stamate[7] şi căpitanul Pavel. Acesta din urmă părăseşte tabăra austriacă, trecînd de partea ruşilor[8]. Însuşi Mavrogheni, voievodul Ţării Româneşti, care lupta alături de turci, dovedind energie şi spirit de bun organizator al armatei, îşi dădea seama de rolul şi importanţa voluntarilor aflaţi în slujba inamicului, de aceea a lansat cîteva „cărţi deschise" adresate populaţiei Moldovei cu porunca de a-i nimici[9].

Dacă — aşa cum am arătat — prinţul Coburg era lipsit de însuşirile unui bun general şi nici colonelul Horváth nu strălucea[10], ceilalţi ofiţeri din jurul prinţului — mai toţi unguri — erau oameni destoinici şi mulţi dintre ei au ajuns la înalte ranguri militare[11].

Vitejia lui Mavrogheni este subliniată şi în acest izvor. De fapt succesele turcilor la Odobeşti sau la Focşani se datoresc desigur tot oştilor voievodului muntean:

Mavrogheni înţălegînd,
El încăş oaste pornind,
La Odobeşti au venit
Şi pre trii părţi i-au lovit[12].

Austriecii înfrînţi în încăierările din sudul Moldovei nu încetau să trimită la Viena rapoarte în care se arătau victorioşi[13].

Mai mult decît atît, o seamă de editori ca Artaria şi Trattner din Viena, alături de alţii din Praga, vindeau numeroase planuri şi vederi colorate sau necolorate ale diverselor bătălii din cursul acestui război[14]. Episodul povestit de cronica în stihuri este ilustrat şi el într-unul din planurile imprimate de Trattner sub titlul: „Carte von Fokschani, Adgiud und Tratrusch" (sic!)[15]. Planul prezintă o schiţă destul de exactă a operaţiunilor de pe Valea Trotuşului şi cea a Siretului. În colţul din stînga, jos, este zugrăvită în culori o ambuscadă între imperiali şi turcii puşi pe fugă din faţa unei mănăstiri, care nu poate fi decît mănăstirea Sf. Ioan din Foc-

---

la austriacii cu 100 de oameni. Căpitanul iu aşezat la Trotuş". N. Iorga, *Ceva despre ocupaţia austriacă în anii 1789—1791*. Bucureşti, 1911, p. 8.

[7] Stamate — originar din Focşani — era spion în slujba imperialilor. El primea 117 piaştri la trei luni. Mih. Popescu, *Moldova şi Muntenia în timpul ocupaţiei austriace*, în „Convorbiri literare", 1930, (apr.), p. 365.

[8] Colonelul Horváth arată într-un raport din 30 mai 1788 că a trimis spre Focşani 400 voluntari cu Pavel căpitanul (*Hurmuzachi*, XIX, p. 462). Relatarea fugii lui la muscali se dovedeşte exactă, pentru că N. Iorga constată că ruşii aveau cu ei pe căpitanul de arnăuţi Pavel. *Ibid.*

[9] Voievodul muntean trimite „Cărţi dăschise ce s-au scris către toţi lăcuitorii din ţinutul Moldovii"... S-au auzit la prea înaltul dăvlet (Poarta) — spune el, — că vreo cîţiva volintiri, învîrtindu-să în pămîntul Moldovii, au rădicat arme asupra... oştirii prea puternicii înpărăţii"... în consecinţă face apel la toţi moldovenii să-i dea ajutor să prindă pe aceşti volintiri „socoteala noastră este să să prăpădească volintirii... să izbiţi pă acei haini volinitri..." *Arh. Stat. Buc.*, ms. 17, f. 338 v.

[10] Numele complet al acestuia era: Casimir Petrichevich Horváth de Széplak, general maior, născut 1753, mort 1794, apud Docan, *op. cit.*, p. 44, nota 3.

[11] Maiorul Lájos se face remarcat în luptele de pe Valea Buzăului în august 1788, la fel ca şi locotenent-colonelul de husari secui, grofuI Nemeş, care se distinge în luptele din octombrie ale aceluiaşi an. *Hurmuzachi*, XIX, p. 518, şi Docan, *op. cit.*, p. 72—73.

[12] De fapt Mavrogheni singur mărturiseşte că n-a participat direct la bătălia de la Focşani din 28 mai 1788: „Ne-au venit muşdea (= ştire) de la Focşani în scris... că... ostile noastre lovind pă vrăjmaşi... i-au înfrînt..." *Arh. St. Buc.* ms. 17, f. 294, v.

[13] Rapoartele trimise de colonelul Horváth privitoare la aceste bătălii sînt pline de cuvinte de laudă pentru trupele sale. *Hurmuzachi*, XIX, p. 461 şi urm.

[14] Docan, *op. cit.*, p. 47.

[15] Biblioteca Acad. Republicii Socialiste România, Cab. Stampe, G. S. Trattner — 10 (vezi anexa).

şani, închipuită ca o clădire în stil austriac, închisă de ziduri înalte şi cu o clopotniţă al cărei acoperiş ascuţit aminteşte de bisericile catolice. Legenda arată, bineînţeles, victoria austriecilor.

Cronica prezentată nu priveşte o bătălie din cele mai importante şi nu se distinge nici prin calităţi literare. Aceste versuri marchează însă — în molcom şi dulce grai moldovenesc — începuturile poeziei româneşti în a doua jumătate a celui de al XVIII-lea veac. Umorul este trăsătura puternică ce le dă farmec şi culoare, pe lîngă vioiciunea pasajelor în oratio recta. Autorul, stăpînit de duhul persiflării, a prins cu uşurinţă şi vervă comenzi sau exclamaţii de mirare rostite în limba maghiară sau germană de ofiţeri, pe care uneori le redă cu gravitate, de cele mai multe ori însă, în zeflemea:

Piste un ceas s-au adunat
Şi „Ezuş-Marie“ [16] au strigat
Cînd arnăuţii [17] să întorcă,
Stînd nemţii buluc privă;

Să mira ce va să fii,
Părîndu-le grè urdii,
Urdii otomăneascâ,
Gătînd tunuri s-o lovască.

Stihurile oglindesc întreaga atmosferă din tabără; povestitorul, mucalit, sceptic în soarta armelor chezaro-crăieşti, plasează, de cîte ori poate, cîte o ironie sau caracterizare glumeaţă:

„Şi într-acel ceas s-au pornit ‹Arvat›
Fiind de Ierusalim gătit...
Purcegînd cu vesălii...

Şi cu mîndrii mari
Prin Ciortolomul cel tari...

Acest episod în versuri al războiului austro-ruso-turc — fapt subliniat şi mai înainte — se înscrie printre puţinele surse narative româneşti, ajunse pînă în vremea noastră, care prezintă atît de clar participarea populară la lupta de eliberare de sub jugul otoman.

[f. 85, col I.] *STIH GHINĂRARIULUI NEMŢĂSC ANUMI ARVAT*

Arvat cel pre lăudat
Cu oaste în gios au plecat
Într-o zi di sărbătoari
Cu o puteri pre mari.
Ş-au tăbărît în Urichești [1]
Cu ostaşii austreşti
Patroani [2] volintireşti
Au trimes la Odobeşti,
Să stè să să străjuiască,
De oaste otomănească.
Volintiri săş şi husari,
Tot aleşi, viteji şi tari.
Mavrogheni înţălegînd,
El încăş oaste pornind,
La Odobeşti au venit
Şi pre trii părţi i-au lovit,
Şi îi tăiară fără milă
Într-acel ceas ce sosîră.
Şi i-au aflat pe tot beţ,
Pin crămi şi uliţ, ogrăz.
Maiur Laeş [3] cel vestit
Cu cătani au opintit,
Vrînd ca să le dè imdat [4]
Celor ce au mai scăpat.
Dar nimic n-au folosît
Căci acolo au venit
Ci patru tunuri dişărtînd,

[16] Isuse-Marie! (în limba maghiară).

[17] Arnăuţii erau de fapt „volintirii“ moldoveni, îmbrăcaţi în costumul lor oriental (v. mai sus, p. 3, nota 1), deci puteau fi confundaţi cu turcii.

Înapoi ţuruc făcând,
Şi la urdii mergînd,
Di mari frică vesti dînd.
Deci Arvat făcînd gătiri,
Înapoi, strîgînd porniri;
Iar Nemeş [5] fiind patît.
Că au mai fost odată robit,
Mai înainte au fugit
Şi în Grozăşti [6] au sprijinit.
Ţara, văzînd, s-au spăimîntat
Şi la munţii tari au plecat,
Plîngînd cu amar şi jale,
Blăstămînd pe Arvat tari.
Nu vremi multă trecînd,
Di Arvat înţălegînd,
La sat la Rîpi [7] s-au întors,
Cu a sa oasti ci-au fost,
Făcând lagăr pre frumos,
Pe cîmpul Rîpilor de gios.
Acole găsînd răhat,
Mîncînd vacile din sat;
Undi fiind mulţămit
Iată o carti i-au sosît,
Nu ştiu de undi i-au venit,
Prin cari i s-au poroncit,
Şi într-acel ceas s-au pornit,
Fiind de Ierusalim gătit;
Gioi fiind la chindii,
Purcegînd cu vesălii,
Şi cu o mîndrii mari,
Prin Ciortolomul [8] cel tari,
De a lui sfetnici s-au aflat
[f. 85 v, col. I]
Şi acest sfat mari i-au dat:
„O, doamne, mărie-ta,
„Eu am socotit aşa,
„Să trimitem zahereoa [9]
„Dimpreună şi hazneoa [10]
„Pi drumul cel mari în gios
„Că-i locul neted, frumos".
Toate aceste le zicè,
Stamati [11] le hotărè,
Gramatic [11] mi-ţ tăcè,
Cu ochii Tomii [11] făcè,
Ca cînd „ti văd stărostînd".
Nu multă vremi făcînd,
După cum s-au sfătuit,
Aşa au şi pătimit.
După cum li să cădè
Spiolîncuri nu făcè,
Că după a lor hotărîre,
Curînd s-au făcut pornire.
Nici din turci ştire avè
Că asupră-le vinè.
Iar cînd fu la Bîlca [12] în sat,
Loviră turcii pe Arvat,
Pi cătani că-i tăiară,
Zaereoa le luară,
Nu numai pe zaerè,
Ce şi carul cu haznè,
Iar carul cu giaphanè [13],
Cu mare pară ardè.
Nemţii că s-au spăimîntat
Pi munţi-văi s-au împrăştiet.
Delibaşa [14] s-au măniet,
Şi după turci au plecat,
Turcilor iuruş [15] au dat,
Zaereoa le-au luat,
Şi înapoi s-au înturnat,
După ce au cîştigat.
Arvat tare „paitaş" [16] cum strîga,
Nimine nu-l asculta;
Piste un ceas s-au adunat,
Şi „Ezuş Marie" [17] au strîgat;
Cînd arnăuţii [18] să întorcè,
Stînd nemţii buluc privè,
Să mira ce va să fii,
Părîndu-le grè urdii [19],
Urdii otomăneaşcă,
Gătînd tunuri s-o lovască.
Iar arnăuţii au strîgat:
„Ai, ticăloasă [20] Arvat!
„Cu acest chip tu ai arătat
„Pentru că ţ-am agiutat!"
El tot nu s-au încredinţat;
Di al doile i-au giurat,
Şi aşa s-au amestecat
Şi spre Ocnă [21] au plecat,
Toată noapte au venit,
Ticălos şi văicărit,
Vrînd să găsască liman [22]
În deal la vie lui Aslan.
Nici acolo găsînd răhat
Şi în şanţ că s-au băgat,
Şi au făcut hotărîre
Să şadă două-trii zîli,
Iar într-o luni, în desară,
Toţ din şanţuri să rădicară.
[f. 86, col. I.]
Nu ştiu ce veste le viniră,
Că în două părţi să făcură;
Şi cii mai mulţi au venit,
Şi în Grozăşti au poposît.
Pavăl [23] cu ai săi fugînd,
Şi spre muscali opintînd,
Nemţii tari s-au întristat,
Di aceasta ce s-au întîmplat;
Pi Şălboc [24] după întîmplare
L-au împuşcat nu ştiu care.
Arvat s-au spăimîntat tare
Şi-au întrat noapte în părcani [25];
Acum bè, să vesălești,
Dar frica nu-i mai lipsăşti.
Di a nemţîlor mişălătati
Ei că s-au spăimîntat foarti.

GLOSAR ȘI NOTE EXPLICATIVE LA STIHURI

1 localitate pe valea Trotușului
2 flăcăi (din lb. germ. Patron = voinic, flăcău)
3 maior Lájos, v. studiul introd., nota 2.
4 imdat = ajutor (din lb. turcă)
5 Nemeș, lt. colonel v. studiul introd., nota 2.
6 Grozești, localitate pe valea Oituzului.
7 Ripi, localitate pe valea Trotușului.
8 Ciortolom, masiv muntos la confluența Trotușului cu Siretul.
9 provizii (din lb. turcă).
10 visteria, tezaurul (din lb. turcă).
11 nume ale „volintirilor" moldoveni, v. stud. introd.
12 Bîlca, localitate pe valea Trotușului.
13 iarba de pușcă (din lb. turcă).
14 Delibașa, comandantul „volintirilor" moldoveni.
15 iureș, năvală.
16 paitaș = camarad, tovarăș (din lb. magh.).
17 Ezuș-Maria = Isuse-Marie, exclamație în lb. magh.
18 arnăuții = garda voievozilor Țărilor Române, aici volintiri moldoveni, îmbrăcați în port oriental.
19 urdie = oaste, armată (din lb. turcă).
20 ticălos = nenorocit
21 Ocnă = Tîrgul Ocna pe Trotuș.
22 scăpare.
23 Pavel, căpitan de volintiri, v. st. introd.
24 Șălboc, volintir moldovean.
25 părcan = întărîtură de gard, palancă, palisadă.